

اهمیت و جایگاه مسافرت‌های علمی در آموزش جغرافیا

(مطالعه موردی: گروه جغرافیا- دانشگاه آزاداسلامی واحد رشت)

دکتر نصرالله مولائی هاشجین^(۱)

۱- مقدمه

جغرافیا در مفهوم علمی و امروزی خود علم مکان و فضا است و موضوع آن پدیده‌های طبیعی و انسانی است که جهان و مکانهای متنوع آن را به وجود می‌آورد.

بر این اساس جغرافیا از یک سو به توصیف، بررسی و تجزیه و تحلیل پدیده‌های مختلف محیط طبیعی در عرصه‌های گوناگون آب، خاک، اقلیم، محیط زیست بشر به عنوان بستر جغرافیایی و نیز نحوه پراکندگی سازمان بندهای اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی و پیامدهای حاصل از کنش متقابل جوامع انسانی با محیط زیست می‌پردازد و از سوی دیگر می‌کوشد تا با شناخت علمی که نسبت به قانون‌مندی‌های محیط طبیعی و جریانهای اجتماعی پیدا می‌کند نقشی فعال در کاهش و یا از میان بردن ناهماهنگیهای فضایی و آفرینش چشم‌اندازهای فرهنگی بر عهده گیرد.

با تأکید بر جنبه‌های علمی و کاربردی جغرافیا و اهمیتی که در شناخت محیط زندگی بشر و حل بسیاری از مسائل و مشکلات یافته است مهمترین اهداف آموزش جغرافیا را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

الف - آموزش صحیح مبانی، روشها و تکنیک‌های لازم برای شناخت محیط طبیعی به عنوان بستر تشکیل دهنده فعالیت‌های انسان.

ب - آموزش مدیریت و بهره‌گیری عقلانی از ظرفیت‌ها و توانهای طبیعی محیط زیست انسان.

ج - آموزش صحیح مبانی، روشها، تکنیک‌ها و نگرشهای لازم برای شناخت حوزه‌های زیست و فعالیت انسانی اعم از کوچ‌نشینی، روستانشینی و شهرنشینی.^(۲)

د - آموزش و آشنایی با روشهای تحلیل و برنامه‌ریزی به منظور همراهی و همیاری در مرتفع ساختن مشکلات و تنگناهای جوامع بشری.

با توجه به اهداف محوری فوق، شاخه‌های مختلف جغرافیا در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی در دانشگاههای کشور تأسیس و به فعالیت آموزشی می‌پردازند و در برنامه‌های آموزشی مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی - جغرافیا به صورت مستقیم به برگزاری مسافرت‌های علمی از چند ساعت تا چند روز و لزوم همکاری دانشگاهی که در آنها رشته جغرافیا دایر است اشاره شده است چرا که طبیعت، آزمایشگاه بزرگ جغرافیا محسوب می‌شود و بدون این امر رسیدن به اهداف محوری آموزش جغرافیا از یک طرف و تربیت کارشناسان و متخصصین این رشته در جهت برنامه‌ریزی و فراهم آوردن زمینه بهرروزی جوامع بشری در کنار سایر علوم مرتبط با این امر امکان‌پذیر نخواهد بود.

۲- اهداف مسافرت‌های علمی

همانطوری که در مقدمه اشاره شد، شناخت همه جانبه مسائل جغرافیایی به ویژه در مقیاس ملی، ناحیه‌ای و محلی بدون مشاهده علمی

نگاره (۲)

مسافرت علمی هشت روزه به استانهای کهگیلویه و بویراحمد و فارس - ۱۳۷۷
(کوچ‌نشینان ایل قشقای - استان فارس) (دانشجویان گرایش روستایی)

پدیده‌های مختلف جدید در مکانهای جغرافیایی.

۳ - مسافرت‌های علمی در گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت:

گروه جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت در سال ۱۳۷۰ با شاخه جغرافیای انسانی (گرایش برنامه‌ریزی ناحیه‌ای) و در سال ۱۳۷۲ با شاخه جغرافیای طبیعی شروع به فعالیت آموزشی نمود و در حال حاضر در چهار گرایش روستایی و شهری برای شاخه انسانی و اقلیم‌شناسی و ژئومورفولوژی برای شاخه طبیعی به آموزش دانشجویان این گروه می‌پردازد. از بدو تأسیس گروه جغرافیا در کنار راه‌اندازی آزمایشگاه کارگاه‌های برنامه‌ریزی شهری و روستایی - عشایری و کارگاه اقلیم‌شناسی و ژئومورفولوژی به برگزاری مسافرت‌های علمی با مساعدت مسئولین دانشگاه اهتمام ورزیده، به طوری که مسافرت‌های علمی با یک برنامه از پیش تعیین شده از طرف شورای گروه و فراهم آوردن وسیله نقلیه مناسب اعم از اتوبوس و مینی‌بوس و تأمین هزینه دانشجویان اعم از یک روزه و چندروزه از طرف دانشگاه به طور منظم در طول نیمسالهای اول و دوم و در صورت ارائه ترم تابستانی در تابستان برگزار می‌گردد و کلیه استادان گروه نیز به عنوان بخشی از وظایف آموزشی، از برگزاری مسافرت‌های علمی استقبال می‌کنند. این مهم در واقع در راستای بخشی از اهداف آموزشی گروه جغرافیا انجام می‌پذیرد و به عنوان بخش لاینفک از آموزش جغرافیای محسوب می‌شود.

گروه جغرافیا براساس تبصره‌های ۳، ۲، ۱ و ۴ بند پنج جنبه‌های عملی دروس و سفرهای علمی برنامه آموزشی کارشناسی رشته جغرافیا مصوب سال ۱۳۷۱ شورای عالی برنامه‌ریزی و با عنایت به اهداف و ضرورت‌های

نگاره (۱)

مسافرت علمی هفت روزه به استانهای همدان و کرمانشاه - ۱۳۷۸
(غار علیصدر - همدان) (دانشجویان گرایش روستایی)

امکان‌پذیر نمی‌باشد باز دیدها و مسافرت‌های علمی اعم از مسافرت‌های کوتاه چندساعته در قالب بازدید از یک مکان یا پدیده تا مسافرت‌های چندروزه در کنار آزمایشگاه و کارگاهها، مکمل دروس نظری محسوب می‌شوند و دانشجو را از ذهنیت‌گرایی صرف به واقعیت‌گرایی و ارتباط بین تئوری و عمل سوق می‌دهد و او را به درک درست و صحیح از پدیده‌های جغرافیایی با برخورداری از پشتوانه علمی - نظری هدایت کرده و در تقویت بنیانهای نظری و رسیدن به قانون‌مندی‌ها و درست‌اندیشی در جغرافیا کمک می‌کند چرا که بسیاری از قانون‌مندیها، ناشی از مطالعات میدانی و بررسیهای تجربی است. از نظر اعتقادی نیز در قرآن کریم به کرات به مسافرت با اهداف مختلفی اشاره شده است. از این رو نقش اساسی مسافرت‌های علمی را می‌توان در اهدافی به شرح زیر خلاصه نمود:

الف - کمک به درک عینی مفاهیم و مسائل جغرافیایی آموزش داده شده در سرکلاس.

ب - کسب معلومات و برداشتهای جدید و تازه در موقعیتها، مکانها و محیطهای مختلف جغرافیایی.

ج - پرورش حس کنجکاوی و کمک به شناخت بهتر محیط جغرافیایی.

د - تجربه و آزمایش یک سری مهارت‌های اولیه مانند: خواندن نقشه و تشخیص عوارض و...

و - آشنایی با کاربرد روشهای علمی در بررسی و فهم چشم‌اندازها و پدیده‌های طبیعی و انسانی.

ز - آمادگی برای ارائه طرحها و مشارکت در برنامه‌ریزی‌های ملی، ناحیه‌ای و محلی.

ه - افزایش زمینه نگرش سیستمی و پی‌بردن به وجود نظم و وحدت در جهان و خالق هستی و در نهایت تقویت زمینه‌های اعتقادی از طریق مشاهده

مسافرت علمی که در سطور قبل به آنها اشاره شد، برای دانشجویان مسافرت علمی را برگزار می‌نماید.

۳-۱- تقسیم‌بندی مسافرت‌های علمی برحسب دروس و مدت زمان مسافرت:

مسافرت‌های علمی گروه جغرافیای این دانشگاه را می‌توان برحسب مدت زمان مسافرت به سه گروه به شرح ذیل تقسیم نمود:

الف - مسافرت‌ها و بازدید علمی کوتاه مدت چند ساعته :
اینگونه مسافرت‌ها و بازدیدهای علمی عمدتاً در داخل شهر رشت و چند کیلومتری آن برای دروسی نظیر، روش تحقیق، شهرها و شهرکهای جدید، برنامه‌ریزی شهری در ایران، کارگاه برنامه‌ریزی شهری و... برگزار می‌گردد.

ب - مسافرت‌های علمی یک روزه: اغلب این مسافرت‌ها در سطح استان گیلان با هدف مشاهده پدیده‌های موردنظر در بخش‌های ساحلی، جلگه‌ای و کوهستانی استان بنا به موقعیت جغرافیایی آن و استانهای همجوار به ویژه شرق استان اردبیل، شمال شرقی استان زنجان، شمال استان قزوین و غرب استان مازندران صورت می‌گیرد.

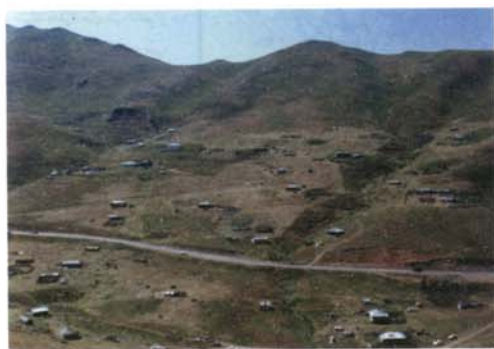
این مسافرت و بازدیدها را می‌توان از حیث ماهیت به دو گروه طبقه‌بندی نمود. گروه اول شامل مسافرت‌ها و بازدیدهایی است که با حضور و توضیحات استاد درس، کارشناس در مواقع لزوم و مشاهده دانشجویان انجام می‌پذیرد مانند بسیاری از دروس مربوط به جغرافیای ایران اعم از طبیعی و انسانی، در گروه جغرافیای واحد رشت تقریباً برای تمامی دروس مربوط به ایران (دروس اصلی انسانی و طبیعی و گرایش) و دروسی که به

صورت مبانی و ایران هستند (جغرافیای کوچ‌نشینان و جغرافیای زیستی) مسافرت علمی برگزار می‌گردد.

گروه دوم شامل دروسی هستند که علاوه بر توضیحات تئوریک و عملی برحسب ماهیت درس و نظر استاد برای تهیه پروژه درس مذکور نیاز به مراجعه دانشجویان به سطح محدوده مورد مطالعه و تکمیل پرسشنامه و سایر اطلاعات مورد نیاز با حضور استاد و کارشناس آزمایشگاه و کارگاهها می‌باشد مانند درس گرایش روستایی به ویژه دروس برنامه‌ریزی روستایی و کارگاه برنامه‌ریزی روستایی که برای تهیه پروژه حضور در محیط‌های روستایی ضروری است.

ج - مسافرت‌های علمی چندروزه: این مسافرت‌ها در خارج از محدوده استان گیلان انجام می‌گیرد و براساس برنامه‌ریزی گروه به طور منظم از سال تحصیلی ۷۳-۷۲ تاکنون به تفکیک خواهران و برادران برگزار می‌شود.

برنامه‌ریزی مسافرت‌های علمی یک هفته‌ای در گروه جغرافیا به این ترتیب است که دانشجویان پس از گذراندن دروس مشترک و اصلی و در سال آخر تحصیلی خود علاوه بر شرکت در مسافرت‌ها و بازدیدهای چندساعته و یک روزه، مسافرت علمی یک هفته‌ای با شرکت استادان تخصصی هر گرایش (گرایش‌های روستایی، شهری، اقلیم‌شناسی و ژئومورفولوژی) در نیمسال اول و دوم و به صورت چرخشی به تفکیک گروه برادران و خواهران صورت می‌پذیرد به این معنی که در نیمسال اول گروه برادران در گرایش‌های چهارگانه و در مسیرهای مختلف و در نیمسال دوم گروه خواهران در گرایش‌های چهارگانه و در مسیرهای مختلف برنامه‌ریزی شده برگزار می‌گردد نتایج بسیار خوبی از این مسافرت‌ها بدست آمده است. (جدول (۱) و نقشه (۱))

نگاره (۴)

بیلایق نیمه کوچ‌نشینان ایل اسالم (کرمان) - استان گیلان - ۱۳۸۰ (مسافرت علمی یک روزه به غرب گیلان - درس جغرافیای کوچ‌نشینان)

نگاره (۳)

دانشجویان در حال مطالعه میدانی - روستای ارباب‌کندی استان اردبیل - ۱۳۷۳ (مسافرت علمی هفت روزه به استان اردبیل)

نگاره (۶)

شیردوشی سنتی در محدوده میان‌بند نیمه کوچ‌نشینان ایل اسلام - استان گیلان
۱۳۷۳ (مسافرت علمی یک‌روزه دانشجویان درس جغرافیای کوچ‌نشینی)

نگاره (۵)

صنایع دستی در بین کوچ‌نشینان ایل قشقایی - استان فارس - ۱۳۷۹
(مسافرت علمی یک هفته‌ای دانشجویان گرایش روستایی)

وعده (صبحانه، ناهار و شام) با توجه به تأمین هزینه‌های دانشجویان و استادان از طرف دانشگاه از طریق سالنهای غذاخوری و نیز واحدهای دانشگاهی موجود در مسیر و محدوده مسافرت اقدام می‌نمایند تا از فرصتهای بدست آمده برای مسافرت علمی دانشجویان به بهترین نحو استفاده شود.

به طوری که در

فاصله سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ در مجموع تعداد ۲۷۲ روز مسافرت علمی در طول نه ترم تحصیلی و میانگین دو ماه در هر سال تحصیلی برگزار گردیده است که هر دانشجو حدود دوازده روز در طول دوران تحصیلات کارشناسی خود در مسافرت علمی یک روزه و چندروزه شرکت می‌کند.

۴ - پیشنهادات

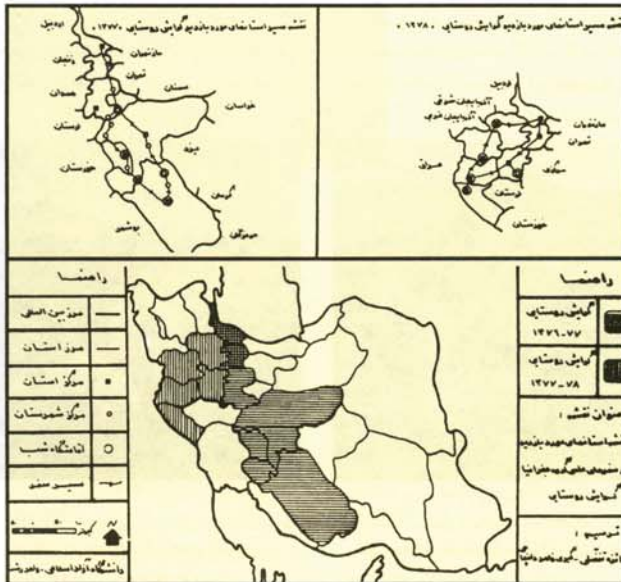
با توجه به اهداف و چارچوب‌های موردنظر که به اجمال ذکر آنها رفت و با عنایت به تجارب شخصی و مسئولیت‌های

۳-۲ - زمینه‌ها، امکانات و تدارکات مسافرت‌های علمی از طرف دانشگاه:

با توجه به جدول (۱)، امکانات و تدارکات لازم در زمینه مسافرت‌های علمی در هر نیمسال تحصیلی و براساس درخواست گروه شامل فرم

درخواست برگزاری

مسافرت علمی، هزینه برگزاری مسافرت علمی، احکام مأموریت استادان و همراهان، وسیله نقلیه مناسب اعم از اتوبوس، مینی‌بوس، هماهنگی با واحدهای دانشگاه آزاداسلامی و سایر مراکزی که به نحوی در ارتباط با هر چه بهتر برگزار نمودن و تأمین محل استراحت شبانه (بیستونه) و... از طرف دانشگاه فراهم می‌گردد و دانشجویان و استادان در مسافرت‌های علمی یک روزه و چندروزه برای تأمین غذای خود در سه

جدول (۱): توزیع مسافرت‌های علمی برگزار شده در گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت ۷۸-۱۳۷۴

سال تحصیلی	نمسال	شرح	مدت زمان مسافرت (علمی/روز)	جمع مسافرت علمی در طول ترم (روز)	جمع کل مسافرت در هر سال تحصیلی (روز)
۱۳۷۵-۱۳۷۵	اول	یک روزه	۶	۱۴	۲۶
		چند روزه	۸		
	دوم	یک روزه	۸	۲۰	
		چند روزه	۱۲		
	تابستان	یک روزه	۲	۲	
		چند روزه	-		
۱۳۷۶-۱۳۷۶	اول	یک روزه	۴	۴	۲۶
		چند روزه	-		
	دوم	یک روزه	۱۰	۲۸	
		چند روزه	۱۸		
	تابستان	یک روزه	۴	۴	
		چند روزه	-		
۱۳۷۷-۱۳۷۷	اول	یک روزه	۲	۲	۷۸
		چند روزه	-		
	دوم	یک روزه	۶	۷۰	
		چند روزه	۶۴		
	تابستان	یک روزه	۶	۶	
		چند روزه	-		
۱۳۷۸-۱۳۷۸	اول	یک روزه	۱۱	۱۸	۹۳
		چند روزه	۷		
	دوم	یک روزه	۳۱	۶۵	
		چند روزه	۳۴		
	تابستان	یک روزه	۱۰	۱۰	
		چند روزه	-		
جمع	اول	یک روزه	۲۲	۲۹	۲۷۲
		چند روزه	۷		
	-	یک روزه	۱۲۲	-	
		چند روزه	۱۵۰		

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- استادیار گروه جغرافیا - دانشگاه آزاد اسلامی - واحد رشت
 - ۲- برنامه آموزش کارشناس رشته جغرافیا - مصوب دویست و چهل و سومین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی - کمیته برنامه‌ریزی جغرافیا - سال ۱۳۷۱ - ص ۳.
 - ۳- تبصره ۱: استاد راهنمای مسافرت‌ها و بازدیدهای علمی بایستی قبل از شروع سفر مناطق، ایستگاه‌ها و مراکز مورد بازدید و استراحت را مشخص و امکانات و نیازهای سفر را تعیین نماید و بصورت یک طرح سفر علمی برای تدارک به گروه جغرافیا ارائه کند.
 - ۴- تبصره ۲: دانشجوی به عنوان بخشی از وظایف علمی و آموزشی خود در مسافرت‌ها و بازدید علمی شرکت می‌جوید لذا مسئولیت قانونی هرگونه پیشامد ناگوار احتمالی بر عهده شخص دانشجو است.
 - ۵- تبصره ۳: با توجه به نقش مثبت و سازنده مسافرت‌ها و بازدید علمی لازم است دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی عالی زمینه‌ها، امکانات و تدارکات لازم مسافرت‌های علمی گروه‌های جغرافیا در داخل کشور فراهم آورند.
 - ۶- تبصره ۴: کلیه دروس مربوط به جغرافیای ایران در صورت صلاحدید استاد درس می‌تواند با مسافرت‌ها و بازدیدهای علمی چندساعته تا یک هفته‌ای توأم باشد. در مورد سایر دروس در صورت ضرورت شورای عمومی گروه‌های جغرافیا تصمیم می‌گیرد.
- مأخذ:** برنامه آموزشی کارشناسی رشته جغرافیا مصوب دویست و چهل و سومین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی سال ۱۳۷۱ گروه علوم انسانی - کمیته برنامه‌ریزی جغرافیا ص ۶.

اجرای به ویژه مدیریت گروه جغرافیا با بیش از یک دهه، پیشنهادات زیر در جهت بهینه‌سازی اهداف و عملکرد مسافرت‌ها و بازدیدهای علمی ارائه می‌گردد:

الف - تلاش گروه‌های جغرافیا تلفی می‌گردد از آنجایی که طبیعت آزمایشگاه بزرگ جغرافیا تلفی می‌گردد تلاش هر چه بیشتر گروه‌های آموزشی جغرافیا در برگزاری مسافرت‌های علمی می‌تواند به شناخت هر چه